

Information kring elevers frånvaro i gymnasieskolan

Information kring elevers frånvaro i gymnasieskolan

Information kring elevers
frånvaro i gymnasieskolan.

Utgiven av Skolverket.

Omslagsbild: Bruno Ehrs/Bildhuset.

Original: bigbrownpaperbag.

Tryck: Edita Västra Aros.

Upplaga: 1300 ex.

Beställningsnummer: 05:915

Innehållsförteckning

Förord	7
Information till skolor om skolk i gymnasieskolan	9
Om skolk i gymnasieskolan – till elever	14
Om skolk i gymnasieskolan – till föräldrar	15
CSN och skolorna har skilda ansvarsområden	17
Skolornas rapportering hittills	17
CSN:s rapport Närvarorapportering för studiehjälp	17
När gör CSN en annan bedömning än skolorna?	18
Skolans rutiner vid olovlig frånvaro	18
Olovlig frånvaro	18
När deltar eleven i undervisningen?	19
Skolan ska informera vårdnadshavare	20
Myndiga elever	20
Krav på information om frånvaro i kommande skolförfattningar	20
Rutiner behövs	20
Registrering av frånvaro	21
Dokumentation	21
Läkarintyg	21
Utredning	22
Sekretess	23
Fristående skolor	23
Heltidsstudier och studiehjälp	24
Studiehjälp och andra bidrag	24
Vad består studiehjälpen av	24
Vem kan få studiehjälp	24
Heltidsstudier krävs för att få studiehjälp	24
Särskild undervisning	25
Rh-anpassad utbildning	25
Längre tid än tre år	25
Reducerat program	26
Sjukdom	26
Tillfällig vård av barn och vård av närstående	27
Särskilda förhållanden	27
Skolans rapportering till CSN av olovlig frånvaro	27
Skolans uppgiftsskyldighet	27
Den olovliga frånvaron måste ha en viss omfattning	28
Frånvaro under rapporteringsperioden	28
Tas det någon hänsyn till orsaken till frånvaron	29

Utredning och beslut hos CSN	29
Utredningsskyldigheten	29
Kommuniceringsskyldigheten	30
Förhållandet mellan bestämmelserna i studiestödsförfattningarna och i förvaltningslagen	30
Återkoppling från CSN till skolan	31
Dagens återrapporterings rutiner	31
Förslag till ny återrapporteringsrutin	32
Studiehjälpen kan inte stoppas omedelbart efter skolans rapport	33
Hur kan eleven få tillbaka studiehjälp	34
Återbetalning av studiehjälp	34
Tillsyn av skolor som inte rapporterar till CSN	34
Skolverket	35
CSN	35
Justitieombudsmannen (JO)	36
Behov av lättfattlig information	36
Behov av information på annat språk än svenska vid kommunikering	36
Referenser	37

Förord

Regeringen har gett Skolverket i uppdrag att i samråd med Centrala studiestödsnämnden (CSN) informera om skolornas skyldigheter vid rapportering av gymnasieelevers frånvaro till CSN. Särskild vikt ska läggas vid att klargöra när en elev ska betraktas som aktivt studerande samt att stödja skolorna att utforma rutiner för information till vårdnadshavare och CSN. Rutinerna ska syfta till att skolans kontakter med eleven, dennes vårdnadshavare och myndigheter fungerar på ett rättssäkert, ändamålsenligt och enhetligt sätt.

I uppdraget ska särskilt uppmärksammas att skolhuvudmännen och CSN har skilda ansvarsområden; skolhuvudmännen ansvarar för utbildningen och för åtgärder vid elevers olovliga frånvaro medan CSN ansvarar för utbetalningen av studiehjälp. Även de förvaltningsrättsliga frågorna om utrednings- och kommuniceringsskyldighet ska särskilt belysas. Hänsyn ska också tas till CSN:s arbete med att utveckla ett nytt administrativt system för hantering av studiehjälpsärenden.

Rapporten inleds med tre informationsblad kring elevers frånvaro i gymnasieskolan; till skolor, elever och föräldrar. Informationsbladen kan användas av skolorna tillsammans med redovisning av den egna skolans rutiner för arbetet med att komma till rätta med den olovliga frånvaron, anmälan av frånvaro och rapportering till CSN. Rapporten är upplagd så att alla rubriker i informationen till skolorna också finns i rapporten. Den som vill ha mer utförlig information ska lätt kunna hitta den i rapporten. Informationsbladet till skolorna fungerar därför också som sammanfattning av rapportens innehåll utom när det gäller *Skolornas rapportering hittills*, *Tillsyn av skolor som inte rapporterar till CSN* och *Behov av lättfattlig information*.

Eva Ulveson har varit projektledare. Uppdraget har utförts i samråd med CSN och båda myndigheterna är överens om innehållet i rapporten. Skolverket ansvarar dock själv för avsnittet *Skolans rutiner vid olovlig frånvaro* och CSN för avsnitten *Skolornas rapportering hittills*, *Heltidsstudier och studiehjälp* och *Behov av lättfattlig information*. I avsnittet *Tillsyn av skolor som inte rapporterar till CSN* ansvarar dock respektive myndighet för de slutsatser som dras.

Samtidigt som rapporten redovisas till regeringen läggs den ut på Skolverkets och CSN:s hemsidor. Skolverket skickar också ut rapporten med informationsbladen till alla gymnasieskolor.

Skolverket i september 2005.

Ingegärd Hilborn
CHEFSJURIST

Eva Ulveson
JURIST

Information till skolor om skolk i gymnasieskolan

Utbildningen i gymnasieskolan är frivillig. Elever som väl har börjat i gymnasieskolan måste dock delta i undervisningen. Det kravet finns för att eleverna ska kunna nå målen med utbildningen. Det är också en förutsättning för att läraren ska kunna göra en riktig och rättvis bedömning av elevernas kunskaper.

Elever som studerar på heltid har rätt till studiehjälp. Skolan ska rapportera till Centrala studiestödsnämnden (CSN) om eleverna har olovlig frånvaro i sådan omfattning att de inte studerar på heltid. Skolans rapport till CSN kan läggas till grund för ett beslut om indragning av studiehjälp. Detta kan i sin tur påverka familjens rätt till annat ekonomiskt stöd.

Syftet med denna information är att klargöra när skolorna är skyldiga att rapportera olovlig frånvaro så att rapporteringen sker på ett rättssäkert, ändamålsenligt och enhetligt sätt. Här redovisar därför Skolverket och CSN gemensamt vad som gäller för olovlig frånvaro i gymnasieskolan och konsekvenserna av beslut om indragen studiehjälp.

CSN och skolorna har skilda ansvarsområden för olovlig frånvaro

Skolan ansvarar för utbildningen och för åtgärder vid elevernas olovliga frånvaro enligt skolförfattningarna. CSN ansvarar för beslut om eleven har rätt till studiehjälp eller inte och för utbetalning av studiehjälp enligt författningarna om studiestöd. Skolorna ska dock rapportera elever som inte studerar på heltid till CSN och förse rapporten med det underlag som CSN behöver för att kunna fatta beslut.

Skolans rutiner vid olovlig frånvaro

Olovlig frånvaro

Att det inte är frivilligt att delta i undervisningen följer bl.a. av bestämmelserna om frånvaro i gymnasieförordningen. Där slås fast att det är rektorn, eller den som rektorn utser, som får bevilja ledighet för enskilda angelägenheter eller från skolarbete i mindre omfattning. Om en elev på grund av sjukdom eller av annan orsak inte kan delta i skolarbetet, ska anledningen till frånvaron snarast anmälas till skolan.

När deltar eleven i undervisningen?

Undervisningstid definieras i gymnasieförordningen som tid för arbete som planerats av lärare och elever tillsammans och som eleverna genomför under lärares ledning. För alla elever ska det finnas en individuell studieplan som visar studieväg och de val av kurser som eleven gjort. Vilken undervisningstid eleven ska ha under en viss period framgår av elevens schema. Förutom traditionell undervisning i klassrummet kan undervisning bestå i att eleverna självständigt genomför arbetsuppgifter som kräver besök på bibliotek, institutioner, arbetsplatser m.m. Eftersom undervisningen ska ledas av lärare räcker det därför inte att eleven endast vistas i skolans lokaler (som korridorer eller uppehållsrum). Det avgörande är lärarens bedömning av om eleven deltagit i undervisningen under hans eller hennes ledning, dvs. varit aktivt studerande. Rektors beslut om ledighet för en elev kan medföra ett undantag.

Skolan ska informera vårdnadshavare

Enligt läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) ska lärarna samverka med hemmen och informera om elevernas skolsituation och kunskapsutveckling. Rektorn har ett särskilt ansvar för att föräldrarna får insyn i elevernas skolgång. En naturlig del av skolans ansvar är att informera vårdnadshavarna om elevernas skolsituation och därmed också om elevernas frånvaro.

Myndiga elever

Om en elev är myndig kan skolan inte på eget initiativ kontakta föräldrarna utan elevens samtycke. Uppgifter om att eleven har varit frånvarande är som regel offentliga. Föräldrarna kan därför själva kontakta skolan för att få reda på frånvaron.

Rutiner behövs

Att informera vårdnadshavare för omyndiga elever om frånvaron är bara en del av skolans ansvar för att komma till rätta med olovlig frånvaro. Liksom när det gäller andra problem i skolan måste olika åtgärder prövas för att få eleverna att studera aktivt.

Ett framgångsrikt arbete med att komma till rätta med olovlig frånvaro underlättas om det finns rutiner för anmälan av frånvaro till skolan och för information till vårdnadshavaren om olovlig frånvaro. Dessa rutiner ska utgå från regleringen av skolans arbete för att få eleven att delta i undervisningen och inte från CSN:s krav på rapportering av frånvaro. Det är viktigt att rutinerna inte ger intrycket att en rapport till CSN är slutpunkten för arbetet med att få eleven tillbaka till undervisningen. Vidare behövs rutiner för rapporteringen till CSN. Rektorn ansvarar för att rutiner utformas.

Registrering av frånvaro

Det finns inga särskilda regler om hur skolan ska dokumentera om eleverna deltar i undervisningen eller är frånvarande. I praktiken måste dock skolan göra det bl.a. på grund av bestämmelserna om frånvaroanmälan och för att uppfylla sin skyldighet att rapportera elever till CSN som inte studerar på heltid. Det är den undervisande läraren som bedömer om eleven deltagit i undervisningen eller inte.

Dokumentation

Skolan är vidare skyldig att dokumentera sitt arbete med att utreda problem och vidta åtgärder. Det följer av allmänna förvaltningsrättsliga principer men anges i några fall också i särskilda regler, t.ex. ska enligt gymnasieförordningen protokoll föras från elevvårds-konferensens sammanträde. Enligt förvaltningslagen ska alla uppgifter som ligger till grund för beslut som innebär myndighetsutövning dokumenteras, t.ex. kommunala skolors beslut om särskilt stöd och CSN:s beslut om att dra in studiehjälp.

Läkarintyg

Skolan kan kräva att elever, som ofta anger att de är frånvarande på grund av sjukdom, visar läkarintyg. Eleven kan dock inte tvingas till detta. Om läkarintyg saknas behöver skolan inte godta elevens sjukdämlan. Att läkarintyg inte lämnas kan då få betydelse för bedömningen av om frånvaron är olovlig eller inte.

Utredning

När skolan har problem med att eleverna inte deltar i undervisningen är det främst bestämmelser i skolförfattningarna och förvaltningslagen som gäller. Det är alltså inte i första hand CSN:s krav på rapportering som ska avgöra vilka åtgärder skolan vidtar för att komma till rätta med frånvaron. Samtidigt överensstämmer kraven i stora drag med varandra. Det som inte står i skolförfattningarna är CSN:s krav på att skolan ska informera eleven och vårdnadshavaren om konsekvenser av skolans rapport till CSN, t.ex. indraget studiebidrag. Sådan information ligger dock helt i linje med den syn på information till elev och vårdnadshavare som framgår av läroplanen. Skolan ska dokumentera att elev och vårdnadshavare informerats.

Skolan behöver inte på eget initiativ ge eleven och vårdnadshavaren tillfälle att lämna synpunkter på frånvarorapporten. Det är däremot CSN skyldig att göra. Eleverna i gymnasieskolan har möjlighet att på begäran få ta del av uppgifter om sig själva i rapporten. Oftast har också vårdnadshavaren denna möjlighet.

Sekretess

Uppgifter om elevers frånvaro är som regel offentliga. I undantagsfall kan dock skälen till elevens frånvaro omfattas av sekretess även mot vårdnadshavaren. När skolan informerar vårdnadshavaren kan en god rutin vara att lämna information om frånvarons omfattning och att bara lämna ut skälen till frånvaron om eleven givit sitt samtycke eller en sekretessprövning gjorts.

Bestämmelsen om skydd för elevadresser kan medföra att skolan vid risk för förföljelse inte får lämna ut uppgifter om att eleven går i skolan och alltså inte heller om elevens frånvaro.

Fristående skolor

Det som skrivits hittills i avsnittet Skolans rutiner vid olovlig frånvaro har handlat om den reglering som gäller för kommunala skolor. Denna information kan också användas för fristående gymnasieskolor. Eftersom även de är skyldiga att följa CSN:s föreskrifter har de fristående skolorna i realiteten också en skyldighet att dokumentera arbetet med olovlig frånvaro.

För personalen i fristående skolor gäller tystnadsplikt för uppgift om en elevs personliga förhållanden. Också i fristående skolor kan en god rutin vara att lämna ut information om frånvarons omfattning till vårdnadshavarna.

Heltidsstudier och studiehjälp

Studiehjälp och andra bidrag

Elever i gymnasieskolan, som studerar på heltid, kan få studiehjälp till och med vårterminen det år de fyller 20 år. Studiehjälpen består av studiebidrag på 950 kr i månaden. Efter ansökan och prövning kan även extra tillägg och inackorderingstillägg lämnas.

Studierna i gymnasieskolan är avsedda att bedrivas på heltid. När ett nytt läsår börjar rapporterar därför skolorna vilka elever man har och att studierna är avsedda att bedrivas på heltid. Med dessa uppgifter som grund beviljar och betalar CSN ut studiebidrag. Man behöver inte ansöka om studiebidraget. Avvikelse från den första rapporten, t.ex. att en elev har omfattande olovlig frånvaro, kan medföra att CSN ändrar sitt första beslut och inte betalar ut ytterligare bidrag.

CSN informerar Försäkringskassan när en elev inte längre får studiehjälp. Familjens rätt till förlängt underhållsstöd, bostadsbidrag och flerbarnstillägg kan då påverkas.

Heltidsstudier krävs för att få studiehjälp

Med heltidsstudier menas att eleven ägnar hela sin arbetstid till studier och kontinuerligt deltar i undervisningen. Enligt CSN:s föreskrifter och allmänna råd räknas inte bara studier på ett fullständigt program i gymnasieskolan som heltidsstudier. Studiehjälp kan också lämnas till en elev som beviljats reducerat program och till en elev som inte deltar i en kurs för att eleven tidigare avslutat kursen med godkänt betyg. Detsamma gäller elever som får särskild undervisning och elever som fått tillstånd att bedriva gymnasieutbildningen på längre tid än tre år.

Till elever på individuella program kan studiehjälp lämnas även om eleven inte studerar på heltid. Det gäller dock bara om deltidstudierna är fastställda i elevens studieplan.

Om eleven på grund av sjukdom eller funktionshinder inte kan använda hela sin arbetstid till studier får hon eller han ändå studiehjälp.

Upprepad, olovlig frånvaro som inte beror på sjukdom eller liknande, t.ex. skolk, kan leda till att eleven förlorar rätten till studiehjälp.

Skolans rapportering till CSN av olovlig frånvaro

Skolan ska rapportera olovlig frånvaro till CSN för perioden från och med dag 16 i en månad till och med dag 15 i nästföljande månad, t.ex. från den 16 september till och med den 15 oktober.

Olovlig frånvaro ska rapporteras under följande förutsättningar:

- den olovliga frånvaron ska uppgå till ca 20 procent under den aktuella rapporteringsperioden,
- skolan ska ha vidtagit åtgärder med anledning av den olovliga frånvaron och eleven ska ha haft en chans att visa att hon eller han har bättrat sig och
- elev och vårdnadshavare ska inför rapporteringen underrättas om konsekvenserna av skolans rapport, t.ex. indraget studiebidrag.

Skolan ska dokumentera att åtgärder vidtagits med anledning av den olovliga frånvaron och att elev och vårdnadshavare informerats. Den olovliga frånvaron ska anges i procent och underlaget som visar den angivna frånvaroprocenten ska bifogas.

På CSN:s hemsida www.csn.se finns ett försättsblad som bör bifogas det underlag som skolan lämnar till CSN i samband med rapporteringen.

Utredning och beslut hos CSN

CSN utreder om de uppgifter som skolorna lämnat räcker för att fatta ett beslut om att dra in studiehjälpen. Eventuellt begärs komplettering från skolan. Om CSN anser att det finns underlag för att dra in studiehjälpen skickas uppgifterna till vårdnadshavaren eller den myndiga eleven. De får 14 dagar på sig att ge synpunkter på de uppgifter som skolan lämnat. Om de inte hör av sig beslutar CSN att studiehjälpen ska dras in. Om vårdnadshavaren eller eleven svarar att skolornas uppgifter inte stämmer fortsätter CSN utredningen och hör ännu en gång vad skolan har att säga. CSN beslutar därefter om studiehjälpen ska dras in eller inte. CSN:s beslut om indragning av studiehjälp kan överklagas till Överklagandenämnden för studiestöd.

Återkoppling från CSN till skolan

CSN kontaktar inte skolan om rapporten leder till att studiehjälpen dras in. Däremot kontaktas skolan om:

- CSN anser att studiehjälpen inte ska dras in
- CSN:s beslut att dra in studiehjälpen ändras av Överklagandenämnden för studiestöd så att eleven får behålla studiehjälpen

Studiehjälpen kan inte stoppas omedelbart efter skolans rapport

Även om en skola har rapporterat till CSN att en elev inte studerar på heltid fortsätter studiehjälpen att betalas ut. Det beror på att CSN inte får stoppa utbetalningen innan beslut om indragning har fattats. CSN:s utredning tar normalt sådan tid att utbetalningen i slutet av månaden inte hinner stoppas, bl.a. får ju eleven eller vårdnadshavaren alltid 14 dagar på sig att lämna synpunkter.

Hur kan eleven få tillbaka studiehjälp?

Om eleven börjar studera på heltid under pågående läsår ska skolan rapportera detta till CSN, som då beslutar att studiehjälp ska lämnas i fortsättningen. Det behövs inga nya ansökningar för att få tillbaka extra tillägg och inackorderingstillägg. CSN informerar Försäkringskassan om att eleven får studiehjälp igen. Till skillnad från studiehjälpen kan dock en ny ansökan krävas för att få tillbaka bidrag från Försäkringskassan.

När ett nytt läsår startar får alla elever som avser att studera på heltid studiebidrag. Extra tillägg och inackorderingstillägg måste sökas på nytt varje läsår.

Återbetalning av studiehjälp

När studiehjälpen dras in måste eleven vanligen betala tillbaka den studiehjälp som har lämnats för den tid eleven inte hade rätt till bidraget. Om eleven börjar studera på heltid igen under terminen kan CSN låta bli återkravet och i stället avstå från att betala ut motsvarande belopp. Om eleven inte börjar studera på heltid igen kräver CSN vid terminens slut tillbaka den studiehjälp som eleven har fått utan att ha rätt till den. En administrativ avgift på 100 kr tas då också ut.

Om skolk i gymnasieskolan – till elever

Utbildningen i gymnasieskolan är frivillig. Men har du väl börjat som elev i gymnasieskolan måste du delta i undervisningen. Det kravet finns för att du ska kunna nå målen för utbildningen och för att läraren ska kunna bedöma dina kunskaper. Du som studerar på heltid har rätt till studiehjälp från CSN. Men om du skolkar kan CSN dra in studiehjälpen. Detta kan i sin tur påverka familjens rätt till andra bidrag. Här får du information från Skolverket och CSN om skolk och studiehjälp.

Delta i undervisningen!

När du går i gymnasieskolan är det meningen att du ska delta i all undervisning under lärares ledning. Förutom traditionell undervisning i klassrummet kan det innebära att du självständigt genomför arbetsuppgifter som kräver besök på bibliotek, institutioner, arbetsplatser m.m. Det är läraren som bedömer om du deltagit i undervisningen.

Du måste direkt anmäla till skolan om du inte kan delta i skolarbetet. Om du är frånvarande från undervisningen och inte har en giltig anledning, skolkar du. Som giltig frånvaro räknas exempelvis att du har fått ledigt eller är sjuk.

Studera på heltid och få studiehjälp

Du som studerar på heltid får studiehjälp från CSN. Studiehjälpen består av ett studiebidrag på 950 kr i månaden. Du kan även söka extra tillägg och inackorderingstillägg. Om du är myndig betalar CSN ut studiehjälpen till dig själv, annars är det dina föräldrar som får pengarna.

Det finns undantag från kravet på heltidsstudier, exempelvis om du är funktionshindrad eller läser på ett individuellt program.

Vad händer om du skolkar?

Skolan ska informera dina föräldrar om din skolsituation och din frånvaro. Om du är myndig måste dina föräldrar själva kontakta skolan.

Skolan ska anmäla till CSN om du inte studerar på heltid. Det är då CSN som beslutar om du ska få behålla studiehjälpen eller inte. Innan CSN fattar ett beslut får du och dina föräldrar säga hur ni ser på skolans rapport. Detta innebär att CSN ofta inte hinner stoppa utbetalningarna även om studiehjälpen kommer att dras in. Du måste då betala tillbaka studiehjälpen.

CSN informerar också Försäkringskassan om att du inte får studiehjälp. Det kan innebära att familjen inte längre har rätt till andra bidrag.

Hur kan du som skolkat få tillbaka studiehjälpen?

Om du blivit av med studiehjälpen får du tillbaka den när du börjar studera på heltid igen.

Mer information

– om skolans arbete vid skolk, kontakta: .....på skolan,
telefonnummer ..... , e-postadress: .....

– om studiehjälp, se www.csn.se, om skolans ansvar se www.skolverket.se

Om skolk i gymnasieskolan – till föräldrar

Utbildningen i gymnasieskolan är frivillig. Men har man börjat som elev i gymnasieskolan måste man delta i undervisningen. Det kravet finns för att eleven ska kunna nå målen för utbildningen. Det är också en förutsättning för att läraren ska kunna göra en riktig och rättvis bedömning av elevens kunskaper.

Elever som studerar på heltid har rätt till studiehjälp från Centrala studiestödsnämnden (CSN). Skolan är därför skyldig att rapportera till CSN när en elev inte studerar på heltid. Skolans rapport kan leda till att CSN drar in studiehjälpen. Detta kan i sin tur påverka familjens rätt till annat ekonomiskt stöd.

Här får du information från Skolverket och CSN om skolk i gymnasieskolan och hur det påverkar studiehjälpen.

Eleven ska delta i undervisningen

Varje elev i gymnasieskolan ska få en individuell studieplan som visar hans eller hennes studieväg och kurser. Dessutom får eleven ett schema som visar den undervisning han eller hon ska delta i. Förutom traditionell undervisning i klassrummet kan det innebära att eleven självständigt under lärarens ledning genomför arbetsuppgifter som kräver besök på bibliotek, institutioner, arbetsplatser m.m. Att eleven endast vistas i skolans lokaler (som korridorer eller uppehållsrum) räcker inte. Det är läraren som bedömer om eleven deltagit i undervisningen, dvs. varit aktivt studerande. Rektors beslut om ledighet för en elev kan vara ett undantag.

Vad är skolk?

En elev som är frånvarande från undervisningen och inte har en giltig anledning, skolkar. Som giltig frånvaro räknas t.ex. att man har fått ledigt eller är sjuk. Om eleven är sjuk eller inte kan delta i skolarbetet av annan anledning ska han eller hon direkt anmäla det till skolan.

Vilka föräldrar får information om frånvaro?

Skolan ska informera dig som förälder om elevens skolsituation och frånvaro. Dessutom ska skolan berätta vad som händer om eleven skolkat. Om eleven är myndig kan skolan inte på eget initiativ kontakta dig utan elevens samtycke. Du kan däremot själv kontakta skolan för att få reda på om eleven varit frånvarande.

Studera på heltid och få studiehjälp

Elever i gymnasieskolan får studiehjälp från CSN om de studerar på heltid. Studiehjälpen betalas ut till dig som är vårdnadshavare, när eleven inte är myndig, och till myndiga elever. Studiehjälpen består av ett studiebidrag på 950 kr i månaden. Eleven kan även söka extra tillägg och inackorderingstillägg för varje läsår.

Att studera på heltid innebär att eleven ägnar hela sin arbetstid till studier och kontinuerligt deltar i undervisningen. Det finns undantag, exempelvis elever med funktionshinder och elever på individuella program.

Vad händer när skolan rapporterar skolk till CSN?

När en skola rapporterat att en elev skolkar ska CSN besluta om att dra in studiehjälpen eller inte. Först skickar CSN uppgifterna från skolan till dig som är vårdnadshavare eller till eleven om han eller hon är myndig. Ni får då 14 dagar på er att reagera på uppgifterna. Om ni inte hör av er beslutar CSN att studiehjälpen ska dras in. Om ni svarar att skolornas uppgifter inte stämmer kontaktar CSN skolan igen. Därefter beslutar CSN om studiehjälpen ska dras in eller inte.

CSN informerar också Försäkringskassan om att eleven inte längre får studiehjälp. Det kan innebära att familjen inte längre har rätt till förlängt underhållsstöd, bostadsbidrag och flerbarnstillägg.

Återbetalning av studiehjälp

CSN stoppar utbetalningen av studiehjälp så snart ett beslut har fattats. Men CSN:s utredning tar oftast sådan tid (bl.a. ges ju 14 dagar för synpunkter) att utbetalningen i slutet av månaden inte hinner stoppas. Eleven måste därför betala tillbaka den studiehjälp som han eller hon fått under CSN:s utredning. Om eleven börjar studera på heltid igen under terminen kan CSN låta bli återkravet och i stället avstå från att betala ut motsvarande belopp.

Hur kan eleven få tillbaka studiehjälpen?

Om eleven börjar studera på heltid under pågående läsår ska skolan rapportera detta till CSN som börjar betala ut studiehjälpen igen. Det behövs inga nya ansökningar för att få tillbaka det extra tillägget och inackorderingsstillägget under läsåret. När ett nytt läsår startar får alla elever studiebidrag automatiskt.

Mer information

– om skolans arbete vid skolk, kontakta: .....på skolan,
telefonnummer ..... , e-postadress: .....

bestämmelser om studiehjälp och CSN:s handläggning av studiehjälpsärenden; se CSN:s webbplats www.csn.se eller ring 0771-276 000

– hur indragen studiehjälp påverkar rätten att få olika bidrag från Försäkringskassan; se www.forsakringskassan/privatpers/ eller ring Försäkringskassans servicetelefon 020-524 524

– om skolans ansvar se Skolverkets webbplats www.skolverket.se

CSN och skolorna har skilda ansvarsområden

Bestämmelserna för studiestödet och utbildningen i gymnasieskolan utgår från att eleverna i gymnasieskolan ska studera på heltid och delta i all undervisning.

Gymnasieelever har enligt regelverket för studiestöd rätt till studiehjälp för studier som bedrivs på heltid. Elever som läser ett individuellt program i gymnasieskolan kan dessutom få studiestöd för deltidstudier.

Skolan ska enligt studiestödsförordningen anmäla till Centrala studiestödsnämnden (CSN) om en elev avbryter sina studier så att stöd inte längre ska lämnas. Ytterligare bestämmelser om rapportering av frånvaro finns i CSN:s föreskrifter och CSN har också utformat rutiner kring rapportering av olovlig frånvaro.

Utbildningen i gymnasiet är frivillig. Gymnasieelever som har börjat i gymnasiet måste dock delta i undervisningen. När skolan har problem med att eleverna inte deltar i undervisningen är det främst bestämmelser i regelverket för utbildningen som gäller. Skolan ska anteckna elevens frånvaro, informera vårdnadshavare till omyndiga elever om frånvaron, vidta åtgärder för att komma tillrätta med problemen som leder till olovlig frånvaro och dokumentera detta.

Skolorna och CSN har alltså olika ansvar när det gäller gymnasieelevers olovliga frånvaro. Skolorna ansvarar för utbildningen och för att komma till rätta med elevers olovliga frånvaro. CSN ansvarar för att avgöra om gymnasieelever ska få studiehjälpen indragen eller inte. CSN får, enligt den praxis som utvecklats av Överklagandenämnden för studiestöd, inte bara fatta beslut på skolornas uppgifter om frånvaro utan måste göra en självständig utredning. Skolorna ska därför förse rapporten med det underlag som CSN behöver för att kunna fatta ett beslut. Det är dock bara på en punkt som CSN ställer krav på skolorna som inte redan gäller för dem enligt regelverket för utbildningen. Det är CSN:s krav på att skolan ska dokumentera att eleven och vårdnadshavaren informerats om konsekvenser av skolans rapport till CSN, t.ex. indraget studiebidrag. Sådan information ligger dock helt i linje med den syn på information till elev och vårdnadshavare som framgår av läroplanen.

Av CSN:s rapport *Närvarorapportering för studiehjälp* framgår att många gymnasieskolor inte rapporterar frånvaro till CSN enligt regelverket för studiestöd och CSN:s rutiner. (Se nästa avsnitt.) Detta innebär att vissa elever som är inskrivna i gymnasieskolan kan ta emot studiehjälp trots att de inte studerar eller att studiehjälp utgår med felaktiga belopp. Att skolorna inte ger CSN korrekt information försvårar dessutom CSN:s hantering av studiehjälpen och leder till längre utredningstider. Långa utredningstider kan leda till att studiehjälp under tiden utredning pågår utgår med felaktiga belopp och att studiehjälp sedan måste återkrävas eller att elever inte får den studiehjälp de har rätt till.

Skolornas rapportering hittills

CSN:s rapport *Närvarorapportering för studiehjälp*

CSN publicerade i december 2004 en rapport om skolornas rapportering, *Närvarorapportering för studiehjälp*. Rapporten föranleddes dels av ett regeringsuppdrag men också av det faktum att rapporteringen sjunkit med 40 procent från läsåret 2002/2003 till läsåret 2003/2004. Rapporten innefattar tre olika delar; en kartläggning av problem som skolorna upplever med rapporteringen; en kvantitativ jämförande studie mellan åren och skolor i kategorierna småstad/storstad, stor/liten och fristående/kommunal skola; och en diskussionsdel där bland annat en uppskattning av hur stor den olovliga frånvarons egentliga omfattning är.

I CSN:s rapport framkommer fler faktorer som nämns när skolornas olika befattningshavare själva beskriver vilka problem som kan finnas med hanteringen av närvarorapporteringen. Bland annat nämns brister i de interna rutinerna som en viktig faktor. Rutinerna kan i och för sig finnas och vara kända, men efterlevnaden bedöms ibland vara bristfällig. Ibland uppges att lärare och andra inte anser detta vara en uppgift för skolan. Sympati för eleverna nämns också som en orsak till att man försummar rapporteringen.

Det ges också synpunkter på CSN:s hantering i skolornas enkätsvar. Den nya rutin som infördes under läsåret 2003/2004 innebär att CSN kommunicerar ärendet med eleven eller elevens föräldrar före beslut. Det i sin tur innebär att studiebidraget betalas ut och att beslut om återkrav i efterhand kan komma att fattas. Av flera skolor har det uppfattats som att de nu inte får en direkt verkan av en rapportering och därmed faller ett av deras motiv för att sköta uppgiften. I vissa fall har det till och med uttryckts så att skolan förlorat möjligheten att stänga av en elev från studiebidraget, trots att det beslutet alltid har varit CSN:s.

I rapportens kvantitativa del konstateras att det kommer in något fler rapporter från storstäder jämfört med mindre städer och att fristående skolor tenderar att rapportera en större andel elever som olovligt frånvarande jämfört med de kommunala skolorna.

I diskussionsavsnittet framkommer att eleverna själva i enkätsvar som givits till CSN i samband med en annan undersökning, själva uppger att deras frånvaro är av en sådan omfattning och karaktär att minst fem procent av eleverna, kanske en än större andel, borde ha rapporterats som olovligt frånvarande till CSN.

När gör CSN en annan bedömning än skolorna?

Det finns ingen statistik över hur ofta CSN gör en annan bedömning än skolorna och därför inte beslutar att ändra sitt tidigare bifallsbeslut och stoppa vidare utbetalningar av studiehjälp. I det fåtal fall när så sker tar CSN kontakt med den berörda skolan. När CSN gör en annan bedömning än skolan beror det oftast på uppgifter från eleven eller dennes vårdnadshavare som innebär att myndigheten vid en samlad bedömning kommer till slutsatsen att eleven bör anses bedriva sina studier på heltid, trots viss olovlig frånvaro. Det kan handla om sjukdom eller sjukdomsliknande tillstånd som inte anmälts till skolan på ett tillfredsställande sätt men som CSN anser bör tillmätas betydelse. Ibland kan tillfälliga händelser som påverkat elevens studiemotivation medföra att CSN avstår från att ändra sitt beslut om studiehjälp.

CSN har erfarit att skolorna önskar en bättre återkoppling från CSN om myndigheten har dragit in elevernas studiehjälp efter skolornas rapporter om minskad studieomfattning på grund av omfattande oanmäld frånvaro. CSN utvecklar för närvarande ett nytt administrativt stöd för beviljningen av studiehjälpen. Ambitionen är att återrapporteringen till skolorna kommer att förbättras i detta nya system som är tänkt att tas i bruk läsåret 2007/2008.

Skolans rutiner vid olovlig frånvaro

Olovlig frånvaro

Att utbildningen i gymnasieskolan är frivillig innebär inte att det är frivilligt att delta i undervisningen. Riksdag och regering framhåller i olika sammanhang vikten av att skolk aktivt motarbetas i skolorna. För att eleverna ska nå målen i läroplanen och kursplanerna krävs att eleverna deltar i undervisningen. Det är även en förutsättning för att läraren ska kunna göra en riktig och rättvis bedömning av elevernas kunskaper¹.

---

¹ Se t.ex. prop. 1997/98:169, bet. 1998/99:UBU3 och Utkast till lagrådsremiss med förslag till ny skollag m.m. U2005/5584/s.

Det saknas dock uttryckliga bestämmelser om skyldighet att delta i undervisningen. Frånvaro från undervisningen regleras i 6 kap.18-20 §§ i gymnasieförordningen (1992:394). Om eleverna uteblir från undervisningen under mer än en månad i följd, utan att det har berott på sjukdom eller beviljad ledighet, ska de anses ha slutat på utbildningen. Om eleverna vill sluta ska de anmäla detta till rektorn. Eleverna är skyldiga att snarast anmäla hinder att delta i undervisningen, t.ex. sjukdom. Rektorn, eller den rektorn bestämmer, har rätt att bevilja ledighet för enskilda angelägenheter eller befrielse i mindre omfattning från vissa undervisningspass eller från annat skolarbete. Elever som är elevskyddsombud ska beviljas den ledighet från undervisningen som uppdraget kräver. Det följer av dessa regler att det finns lovlig och olovlig frånvaro i gymnasieskolan.

Många skolor anser att det är ett problem att eleverna anmäler att de är sjuka när de skolkar. Ett sätt att motverka detta kan vara att kräva att elever, som ofta anger att de är frånvarande på grund av sjukdom, visar läkarintyg (se avsnittet *Läkarintyg*).

När deltar eleven i undervisningen?

Enligt regeringsuppdraget ska särskild vikt läggas vid att klargöra när en elev ska betraktas som aktivt studerande. Som nämnts i föregående avsnitt betonar riksdag och regering att det krävs att eleverna deltar i undervisningen för att de ska nå målen i gymnasieskolan. Att studera aktivt är enligt Skolverkets mening detsamma som att delta i undervisningen.

Vid reformeringen av gymnasieskolan i början av 1990-talet konstaterade Läroplanskommittén att det oftast, när tid diskuteras som kvalitetsfaktor, var den traditionellt lärarledda tiden i klassrummet som avsågs. Det fanns anledning att vidga perspektivet. Lärarledd undervisning skulle rymma såväl traditionell undervisning i klassrummet som undervisning där eleverna självständigt genomför arbetsuppgifter vilka kräver besök på bibliotek, institutioner, arbetsplatser m.m.² Kommittén definierade därför lärarledd undervisning som ”arbete som planerats av lärare och elever tillsammans och som eleverna genomför under lärares ledning”. Denna definition överensstämmer med den definition av undervisningstid som infördes i 1 kap 2 § gymnasieförordningen 1997.

I samband med att definitionen infördes i gymnasieförordningen behandlade regeringen förhållandet mellan målen för utbildningen och innebörden av undervisning och undervisningstid.

Gymnasieskolans läroplan, program mål och kursplaner fokuserar mer på kunskapskvaliteter än på innehåll och tid. Urvalet av stoff, hur stoffet skall organiseras och vilka arbetsätt och arbetsformer som används är lärarnas och elevernas gemensamma ansvar. Det är utifrån elevens möjlighet att nå målen som undervisningstiden, arbetssättet och arbetsformerna skall bestämmas.

Regeringen menar att undervisning är ett arbete som planeras av lärare och elever tillsammans och som eleverna genomför under lärares ledning. Om så inte är fallet kan verksamheten inte ingå i den garanterade undervisningstiden. Något sådant som s.k. lärarlösa lektioner kan således inte betraktas som undervisning³.

Skolverket anser mot denna bakgrund att en elev studerar aktivt, deltar i undervisningen, om den sker under lärares ledning. Det betyder att det inte räcker att eleven vistas i skolans lokaler (som korridorer eller uppehållsrum). Det krävs å andra sidan inte alltid att eleven är närvarande i klassrummet eller på samma ställe som läraren för att det ska vara frågan om undervisning under lärares ledning. Det avgörande är lärarens bedömning av om eleven deltagit i undervisning under hans eller hennes ledning, dvs. varit aktivt studerande. Rektors beslut om ledighet för en elev kan dock vara ett undantag.

---

² Skola för bildning (SOU 1992:94).

³ Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet (prop. 1997/98:169).

För varje elev ska det enligt 1 kap. 12 § gymnasieförordningen finnas en individuell studieplan som visar studieväg och de val av kurser som eleven gjort. Av studieplanen ska också framgå om eleven följer ett fullständigt, utökat eller reducerat program. Rektorn fastställer enligt 3 kap. 6 § gymnasieförordningen schema som ska innehålla uppgifter om samtliga undervisningspass. Vilken undervisningstid eleven ska ha under en viss period framgår av elevens schema.

Skolan ska informera vårdnadshavare

Enligt läroplanen för de frivilliga skolformerna (Lpf 94) ska lärarna samverka med hemmen och informera om elevernas skolsituation och kunskapsutveckling. Rektorn har ett särskilt ansvar för att föräldrarna får insyn i elevernas skolgång. Vidare ska rektorn minst en gång per termin se till att eleven ges en samlad information om sin kunskapsutveckling och studie-samtal (utvecklingssamtal) enligt 7 kap. 19 § gymnasieförordningen. Om eleven inte är myndig ska även vårdnadshavarna få sådan information. En naturlig del av skolans ansvar är att informera vårdnadshavarna om elevernas skolsituation och därmed också om elevernas frånvaro.

Myndiga elever

Om en elev är myndig måste skolan ta hänsyn till detta. Uppgifter om att eleven har deltagit i undervisningen eller varit frånvarande är som regel offentliga (se avsnittet *Utredning och sekretess*). Justitieombudsmannen (JO) har i flera fall uttalat att skolan inte på eget initiativ får ta kontakt med föräldrarna till myndiga elever utan elevens samtycke. Föräldrarna kan däremot själva kontakta skolan för att få reda på frånvaron. Skolan kan också upplysa föräldrarna om att de kan få reda på frånvaron på detta sätt.

I förarbetena till bestämmelsen om utvecklingssamtal (se avsnittet *Skolan ska informera vårdnadshavare*) betonades att det inte bör vara något hinder för skolan att informera myndiga elever om vikten och möjligheten för deras föräldrar att delta i utvecklingssamtalen. Detta bör kunna göras utan att respekten för den myndige elevens integritet åsidosätts⁴.

Krav på information om frånvaro i kommande skolförfattningar

I Utkast till lagrådsremiss med förslag till en ny skollag m.m., U 2005/5584/s föreslås att vårdnadshavaren ska underrättas om en elev är frånvarande i sådan utsträckning att det kan påverka elevens rätt till studiehjälp. Förslaget till ny skollag beräknas träda i kraft den 1 juli 2007. Vidare föreslås att en bestämmelse införs på förordningsnivå som anger vem som ska sköta informationen om olovlig frånvaro till vårdnadshavaren och när skyldigheten att informera ska inträda. Informationen ska avse all frånvaro som inte är beviljad på förhand och den ska lämnas så snart frånvaron har en sådan omfattning att den inte är att betrakta som obetydlig. Syftet med den tänkta bestämmelsen är att beakta inte bara föräldrarnas försörjningsansvar, utan föräldraansvaret i vidare bemärkelse.

Rutiner behövs

Att informera vårdnadshavare för omyndiga elever om frånvaron är endast en del av skolans ansvar vid elevens olovliga frånvaro. Problemen med frånvaron är stora i vissa skolor. Det är en angelägen och många gånger svår fråga att komma till rätta med skolk. Liksom när det gäller andra problem i skolan måste olika åtgärder prövas för att få eleverna att studera aktivt.

---

⁴ Bet. 1998/99:UBU 3 s. 34.

De skolor som intervjuades i CSN:s undersökning (se avsnittet CSN:s rapport *Närvaro-rapportering för studiehjälp*) använde sig av olika former av stöd för det fortsatta arbetet med elevers frånvaro. Det rörde sig exempelvis om elevvårdsteam, programmets arbetslag eller en arbetsgrupp utsedd av skolledningen. De flesta skolor använde också elevvårdskonferens som sista ”formella” instans som tog ställning till om rapportering skulle göras till CSN.

I forskningsrapporten SKOLK, *Sund protest eller riskbeteende* beskrivs två olika synsätt på skolk. Det ena betraktar skolk som en berättigad protest mot en skola som inte förmår ge eleverna arbetsglädje och en sund reaktion på en skola som inte tillgodoser elevernas behov. Det andra synsättet är att skolk är ett uttryck för en i hög grad riskfylld livssituation där skolmisslyckande går hand i hand med missbruk och kriminalitet. Rapporten innehåller bl.a. ett avsnitt om insatser mot skolk⁵.

Ett framgångsrikt arbete med att komma till rätta med olovlig frånvaro underlättas om rutiner utformas för elevers frånvaroanmälan till skolan och för information till vårdnadshavare om olovlig frånvaro. Dessa rutiner ska utgå från regleringen av skolans arbete för att få eleven att delta i undervisningen och inte från CSN:s krav på frånvarorapportering. Det är viktigt att rutinerna inte ger intrycket att en rapport till CSN är slutpunkten för arbetet med att få eleven tillbaka till undervisningen. Det är rektorn som i egenskap av pedagogisk ledare ansvarar för att sådana rutiner utformas. Styrelsen får dock besluta hur elevernas anmälningar av frånvaro ska ske enligt 6 kap. 19 § gymnasieförordningen. Detta delegeras oftast till rektor. Vidare behövs rutiner för handläggningen av rapporteringen till CSN. Läs om kraven på dessa rutiner i avsnittet *Utredning och sekretess*.

Registrering av frånvaro

Det finns inga särskilda regler om hur skolan ska dokumentera om eleverna deltar i undervisningen eller är frånvarande. I praktiken blir skolan dock tvungen att göra detta på grund av bestämmelserna om frånvaroanmälan och ansökan om ledighet samt för att uppfylla sin skyldighet att rapportera elever till CSN som inte bedriver heltidsstudier. Det är den undervisande läraren som bedömer om eleven deltagit i undervisningen eller varit frånvarande (se avsnittet *När deltar eleven i undervisningen*).

Dokumentation

Skolan är vidare skyldig att dokumentera sitt arbete med att utreda problem och vidta åtgärder, t.ex. skolans åtgärder för att komma till rätta med skolk. Det följer av allmänna förvaltningsrättsliga principer. I några fall finns också särskilda regler, t.ex. ska protokoll föras vid sammanträde med elevvårdskonferensen enligt 4 kap.

2 § gymnasieförordningen. Enligt 15 § förvaltningslagen ska alla uppgifter som ligger till grund för beslut som innebär myndighetsutövning dokumenteras, t.ex. kommunala skolors beslut om särskilt stöd och CSN:s beslut om att dra in studiehjälp (se avsnittet *Utredning och sekretess*).

Läkarintyg

Skolan kan kräva att elever, som ofta anger att de är frånvarande på grund av sjukdom, visar läkarintyg. Eleven kan dock inte tvingas till detta. Om läkarintyg saknas behöver skolan inte godta elevens sjukanmälan. Att läkarintyg inte lämnas kan då få betydelse för bedömningen av om frånvaron är olovlig eller inte.

---

⁵ Martin Karlberg & Knut Sundell, SKOLK, *Sund protest eller riskbeteende*, FOU rapport 2004:1, Socialtjänstförvaltningen, 106 64 Stockholm.

CSN kan däremot kräva att den som är frånvarande från undervisningen på grund av sjukdom på begäran ska kunna styrka sin studieoförmåga. Om skolan har rapporterat till CSN att eleven inte studerar på heltid kan ett läkarintyg som eleven skickar till CSN utgöra grund för CSN att inte dra in studiehjälpen (se avsnittet *Skolans uppgiftsskyldighet*).

Utredning

När skolan har problem med att eleverna inte deltar i undervisningen är det främst bestämmelser i skolförfattningarna och förvaltningslagen som gäller⁶. Skolan ska registrera elevens frånvaro, informera vårdnadshavare till omyndiga elever om frånvaron, vidta åtgärder för att komma till rätta med problemen som leder till olovlig frånvaro och dokumentera detta.

Det är alltså inte i första hand CSN:s krav på rapporteringen om olovlig frånvaro som ska avgöra vilka åtgärder skolan vidtar för att komma till rätta med frånvaron. Samtidigt överensstämmer kraven i stora drag med varandra. Det som inte står i skolförfattningarna är CSN:s krav på att skolan ska informera eleven och vårdnadshavaren om konsekvenserna av skolans rapport till CSN, t.ex. indraget studiebidrag. Sådan information ligger dock helt i linje med den syn på information till elev och vårdnadshavare som framgår av läroplanen. Skolan ska dokumentera att elev och vårdnadshavare informerats. (se avsnittet *Skolans rapportering till CSN av olovlig frånvaro*).

Förvaltningslagen gäller i första hand för sådan verksamhet hos skolorna som kan karaktäriseras som handläggning av ärenden. Förenklat kan man säga att den gäller skolornas beslutande verksamhet. Vid beslut som innebär myndighetsutövning finns särskilda krav på handläggningen, t.ex. på skolans beslut om en disciplinär åtgärd och CSN:s beslut om att dra in studiehjälp. Förutom kravet på dokumentation (se avsnittet *Dokumentation*) har t.ex. eleven och vårdnadshavaren rätt till insyn i utredningsmaterialet enligt 16 §. Skolan får inte heller avgöra ärendet utan att eleven och vårdnadshavaren har underrättats om alla uppgifter som har tillförts ärendet genom någon annan än dem själva och som har betydelse för ärendets avgörande enligt 17 §. Detta kallas kommunikering.

Är då skolans beslut att rapportera en elevs olovliga frånvaro till CSN myndighetsutövning? Man brukar säga att gemensamt för all myndighetsutövning är att det rör sig om beslut eller andra åtgärder som ytterst är uttryck för samhällets maktbefogenheter i förhållande till medborgaren. Myndighetsutövning kan därför ta sig uttryck i att skolan bestämmer om en förmån, en rättighet, skyldighet, disciplinär bestraffning eller annat jämförbart förhållande för eleven. Det krävs också att ärendet mynnar ut i ett bindande beslut för att det ska omfattas av begreppet myndighetsutövning. Skolan beslutar vilka elever som ska rapporteras till CSN men får inte besluta om studiehjälpen ska dras in eller inte. Det är CSN som får fatta ett sådant bindande beslut. För skolans del är det därför inte frågan om myndighetsutövning utan om ärendehandläggning⁷.

För skolans beslut att rapportera en elevs olovliga frånvaro till CSN gäller därför enbart bestämmelserna om ärendehandläggning. Det handlar t.ex. om serviceskyldighet (4 och 5 §§), samverkan mellan myndigheter (6), snabb och enkel handläggning (7) samt tolk (8).

Som framgår av avsnittet *Utredning och beslut hos CSN* skickar CSN ut skolans rapport till eleven och vårdnadshavaren för att de ska få lämna synpunkter på uppgifter i rapporten innan beslut tas. Skolan är däremot inte skyldig att på eget initiativ ge eleven och vårdnadshavaren tillfälle att lämna synpunkter på rapporten eftersom det inte är frågan om myndighetsutövning. Eleverna i gymnasieskolan har möjlighet att på begäran få ta del av uppgifter om sig själva i rapporten. Oftast har också vårdnadshavaren denna möjlighet.

---

⁶ Se t.ex. Hellner och Malmqvist, Förvaltningslagen med kommentarer, Norstedts Juridik Ab, 2003 för en mer utförlig redogörelse av ärendehandläggning och myndighetsutövning.

⁷ Se t.ex. Hellner och Malmqvist, s. 24 och 121.

Sekretess

Skolsekretessen regleras i 7 kap. 9 § sekretesslagen. Uppgifter om att eleven har deltagit i undervisningen eller varit frånvarande är som regel offentliga men orsakerna till frånvaron kan däremot omfattas av sekretess⁸.

Vårdnadshavare har som regel rätt att ta del av uppgifter om den omyndiga eleven. Elever i gymnasieskolan har dock i allmänhet nått sådan mognad att de bör ha ett visst skydd för sin integritet även mot vårdnadshavarna. Detta får skolan väga in när en sekretessprövning görs. Den omyndiga eleven har ett visst sekretesskydd mot vårdnadshavaren enligt 14 kap. 4 §. Det gäller fall när det finns anledning anta att eleven skulle lida betydande men om uppgiften lämnas ut till vårdnadshavaren. I undantagsfall kan alltså skälen till elevens frånvaro omfattas av sekretess även mot vårdnadshavaren⁹. När skolan informerar vårdnadshavaren kan en god rutin vara att lämna information om frånvarons omfattning och att bara lämna ut skälen till frånvaron om eleven givit sitt samtycke eller en sekretessprövning gjorts.

Bestämmelsen om skydd för elevadresser i 7 kap. 9 § kan dock göra att skolan vid risk för förföljelse inte får lämna ut uppgifter om att eleven går i skolan och alltså inte heller om elevens frånvaro¹⁰.

Information om myndiga elevers frånvaro behandlas i avsnittet Myndiga elever.

Fristående skolor

Det som skrivits hittills i avsnittet Skolornas rutiner vid olovlig frånvaro har handlat om den reglering som gäller för kommunala skolor. Denna information kan även användas för fristående gymnasieskolor. Eftersom de också är skyldiga att följa CSN:s föreskrifter har de fristående skolorna i realiteten en skyldighet att dokumentera arbetet med olovlig frånvaro.

För personalen i fristående skolor finns bestämmelsen om tystnadsplikt för uppgift om en elevs personliga förhållanden i 9 kap. 16 a § skollagen. Också i fristående skolor kan en god rutin vara att lämna ut information om frånvarons omfattning till vårdnadshavarna.

---

⁸ I ärenden om tillrättaförande av elev eller skiljande av elev kan sekretess däremot gälla för uppgifter om frånvaro. Se SOU 2003:103 s.102.

⁹ Se vidare a.a. s.77 ff.

¹⁰ Se vidare a.a. s. 102 ff.

Heltidsstudier och studiehjälp

Studiehjälp och andra bidrag

Vad består studiehjälpen av

Studiehjälpen ska bidra till att minska betydelsen av ekonomiska, geografiska och sociala hinder för gymnasiala studier. För att nå dessa mål finns, vid sidan av det generella studiebidraget, ett behovsprövat extra tillägg som lämnas till inkomstsvaga familjer och ett inackorderingstillägg för att motverka geografiska hinder.

Studiehjälpen består av följande delar:

Studiebidrag	950 kr/månad.
Extra tillägg	855, 570 eller 285 kr/mån. Behovet av tillägget prövas mot elevens och föräldrarnas ekonomiska förhållanden.
Inackorderingstillägg	1 190 - 2 350 kr/mån beroende på avståndet mellan hemmet och skolan.
Dagliga resor	Den som studerar utomlands kan få bidrag för dagliga resor.

Vem kan få studiehjälp

Studiehjälp i form av studiebidrag kan man få från och med kvartalet efter det att man fyllt 16 år och till och med vårterminen det år då man fyller 20 år. Övriga former av studiehjälp kan man få även om man är yngre, förutsatt att man studerar på gymnasial nivå.

Om CSN beslutar att ändra sitt tidigare beviljningsbeslut, skickas ett meddelande till Försäkringskassan om att eleven inte längre får studiehjälp. Det kan påverka rätten till förlängt underhållsstöd, bostadsbidrag, flerbarnstillägg och barnpension. Om eleven inte betraktas som heltidsstuderande får det alltså konsekvenser inte bara för studiehjälpen utan även för andra förmånssystem.

Heltidsstudier krävs för att få studiehjälp

Studiehjälp får enligt 2 kap. 5 § studiestödslagen lämnas bara för heltidsstudier, om inte regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer föreskriver något annat.

I 2 kap. 4 § studiestödsförordningen har regeringen föreskrivit att studiehjälp i form av studiebidrag och extra tillägg får lämnas för deltidstudier på sådana individuella program i gymnasieskolan som avses i 5 kap. skollagen. CSN får meddela närmare föreskrifter om vad som ska anses vara studier på heltid och ytterligare föreskrifter om undantag från bestämmelsen i 2 kap. 5 § studiestödslagen om att studiehjälp får lämnas bara för heltidsstudier. De närmare reglerna finns i 2 kap. myndighetens föreskrifter och allmänna råd om studiehjälp (CSNFS 2001:6).

Med heltidsstudier avses enligt dessa föreskrifter (2 kap. 2 §) att den studerande använder hela sin arbetstid till studier och kontinuerligt deltar i undervisningen.

Om den studerande på grund av handikapp eller sjukdom inte kan använda hela sin arbetstid till studier eller har befriats från visst deltagande i undervisningen kan denne ändå få studiehjälp för heltidsstudier (2 kap. 3 §).

Till föreskrifterna om vad som ska anses vara studier på heltid och om undantag från kravet på heltidsstudier har CSN utfärdat allmänna råd av följande lydelse:

”Av 9 kap. framgår att skolan ska lämna uppgift till CSN om din studietakt om du studerar i Sverige.

Uttrycket ”hela din arbetstid” bör tolkas så att skolarbetet upptar din huvudsakliga tid under dagen. Viss jämförelse kan göras med normal arbetstid vid heltidsarbete.

Om utbildningen förutsätter att du ägnar tid åt studier på egen hand (läsläsning och liknande) räknas även den tiden med.

När skolan bedömer om studierna bedrivs på heltid eller inte görs det alltså utifrån din arbetsinsats och inte från en bedömning av utbildningens omfattning i gymnasiepoäng eller liknande.

Studier på ett fullständigt nationellt- eller specialutformat program i gymnasieskolan förutsätts normalt vara på heltid.

Studier i gymnasieskolan bör kunna anses vara på heltid även om du får särskild undervisning eller har beviljats specialinriktad kursplan eller motsvarande.

Du bör kunna betraktas som heltidsstuderande om styrelsen för utbildningen beslutat att din utbildning ska fördelas på en längre tid än tre år. Du bör även kunna betraktas som heltidsstuderande om du har beviljats reducerat program i gymnasieskolan. Detsamma bör gälla om du har befriats från deltagande i en kurs på grund av att du tidigare har avslutat kursen med minst godkänt betyg”.

Särskild undervisning

Den som får särskild undervisning på sjukhus, i hemmet eller på någon annan lämplig plats därför att han eller hon på grund av sjukdom inte kan delta i vanligt skolarbete betraktas i studiehjälpssammanhang som heltidsstuderande. Även om särskild undervisning enligt 8 kap. 3 § gymnasieförordningen så långt det är möjligt ska motsvara de delar av utbildningen som eleven inte kan delta i kan sjukdomen innebära frånvaro från skolundervisningen och eleven kanske inte ägnar hela sin tid åt studierna. Sådan frånvaro bör, som framgår av 2 kap 3 § och de allmänna råden till 2 kap. 2 och 3 § CSNFS 2001:6, inte rapporteras till CSN. Oavsett den faktiska omfattningen av studierna får därför en elev som får särskild undervisning studiehjälp som heltidsstuderande.

Rh-anpassad utbildning

Elever som deltar i utbildning som är speciellt anpassad för svårt rörelsehindrade ungdomar (Rh-anpassad utbildning) kan enligt 10 kap 6 § gymnasieförordningen vara befriade från upp till hälften av en utbildning i en kurs enligt den reguljära kursplanen utan att antalet gymnasiepoäng för kursen minskas (utbildning enligt specialinriktad kursplan). En elev som följt en specialinriktad kursplan i någon kurs ska i fråga om denna kurs anses ha genomgått den undervisning och verksamhet som ingår i ett fullständigt program. ”Frånvaro” som beror på sådan befrielse från delar av utbildningen rapporteras inte till CSN. Vidare får, inom den Rh-anpassade utbildningen, göras sådana individuella eller gruppvisa avvikelser som behövs för att medge den långsammare studietakt som är nödvändig för den enskilde eleven. Elever som har beviljats specialinriktad kursplan eller långsammare studietakt betraktas som heltidsstuderande och får studiehjälp.

Längre tid än tre år

Styrelsen för utbildningen får enligt 5 kap. 24 § gymnasieförordningen besluta att undervisningen på ett nationellt program för en elev får fördelas över längre tid än tre år, om det med hänsyn till elevens förutsättningar finns särskilda skäl till detta. Ett sådant beslut gäller

en enskild elev med studiesvårigheter. Styrelsen för utbildningen får också, enligt 5 kap 3 § andra stycket skollagen besluta att utbildningen på nationella och specialutformade program för en grupp elever får fördelas på en längre tid än tre läsår. Efter regeringens medgivande får styrelsen besluta att utbildningen får fördelas på kortare tid än tre läsår. Elever som på detta sätt har beviljats förlängd studietid, antingen enskilt eller i grupp, anses bedriva sina studier på heltid för att få studiehjälp.

Även i övrigt betraktas elever som behöver mer än normala tre år på sig för att uppnå kunskapsmålen som heltidsstuderande. Heltidsstudier förutsätter således inte att man klarar av eller har ett visst antal gymnasiepoäng i sin studieplan för det aktuella kalenderhalvåret eller för läsåret. Oavsett om man klarar av sin utbildning på tre år eller på kortare eller längre tid, betraktas man som heltidsstuderande om man använder hela sin arbetstid till studier och kontinuerligt deltar i undervisningen.

Reducerat program

En elev kan befrias från undervisning i en eller flera kurser, om eleven önskar det och har påtagliga studiesvårigheter som inte kan lösas på något annat sätt (5 kap. 23 § gymnasieförordningen). Eleven får befrias från kurser som motsvarar högst tio procent av det antal gymnasiepoäng som krävs för ett fullständigt nationellt eller specialutformat program. Elever som har beviljats reducerat program beviljas studiehjälp som heltidsstuderande.

En elev som har följt ett reducerat program har rätt att genom förlängd undervisning läsa in varje kurs i vilken eleven varit befriad från undervisningen. CSN:s bedömning är att sådana studier ska betraktas som heltidsstudier. Det kan möjligen ifrågasättas om studier i en enskild kurs eller ett fåtal kurser under ett helt läsår innebär att eleven använder hela sin arbetstid till studier. Skolans bedömning av studietakten tillmäts dock stor betydelse. För en enskild elev kan ett studieåtagande som omfattar ett begränsat antal gymnasiepoäng innebära att han eller hon får använda hela sin arbetstid till studierna.

Det förflyter ofta viss tid innan skolans rektor beslutar att en elev på grund av studiesvårigheter ska beviljas reducerat program. Om orsaken till studiesvårigheterna är sjukdom bör studiehjälp lämnas även innan beslutet om reducerat program har fattats.

Sjukdom

Frånvaro som beror på sjukdom är inte olovlig och ska inte rapporteras till CSN. Studiehjälp får enligt 2 kap. 19 § studiestödsförordningen lämnas för en sjukperiod som infaller under tid för vilken den studerande har beviljats studiehjälp. Den som är frånvarande från undervisningen på grund av sjukdom ska på begäran kunna styrka sin studieoförmåga (6 kap. 2 § CSNFS 2001:6).

Studiehjälp lämnas för heltidsstudier vid sjukdom och funktionshinder även i andra situationer än de som exemplifieras i de allmänna råden till 2 kap. 3 § CSNFS 2001:6. Elever som på grund av sjukdom inte fullt ut kan bedriva sina studier i normal takt, men som inte är helt oförmögna att bedriva studier bör betraktas som heltidsstuderande och få behålla sin studiehjälp även om de inte får särskild undervisning (bedriver studier på sjukhus eller liknande) eller har en specialinriktad kursplan (Rh-elever). Även om sjukdomen inte innebär fullständig studieoförmåga lämnas studiehjälp för heltidsstudier om eleverna studerar i så stor utsträckning som sjukdomen (eller funktionshindret) medger. Eleverna bör anses ägna hela sin arbetstid åt studier i den meningen att de ägnar sig åt studier i den utsträckning sjukdomen eller funktionshindret tillåter.

Tillfällig vård av barn och vård av närstående

Studierande som tillfälligt måste vara hemma och vårda barn har rätt att behålla studiehjälpen. Bestämmelserna anknyter till de regler som gäller för tillfällig föräldrapenning. Den studerande har också rätt att behålla studiehjälpen för att vårda en närstående person som är svårt sjuk enligt 6 § lagen (1988:1465) om ersättning för närståendevård (2 kap. 21 § studiestödsförordningen och 6 kap. CSNFS 2001:6).

Särskilda förhållanden

Trots relativt omfattande frånvaro kan det finnas skäl att anse att en elev bedriver heltidsstudier. Överklagandenämnden för studiestöd (öks) har exempelvis bedömt att en elev som led av social fobi och ångest att gå till skolan skulle anses vara heltidsstuderande. I ett annat ärende bedömde nämnden att en elev med DAMP-liknande tillstånd och svår dyslexi som innebar svårigheter att tolka och analysera information och förstå konsekvenser av sitt handlande skulle betraktas som heltidsstuderande. Läkarintyg fanns i bägge ärendena.

Skolans rapportering till CSN av olovlig frånvaro

Skolans uppgiftsskyldighet

Av 6 kap. 6 § första stycket studiestödslagen framgår att regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om skolornas skyldighet att till CSN lämna de uppgifter som är av betydelse för tillämpningen av denna lag och föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen. Enligt 6 kap. 9 § studiestödsförordningen ska en skola lämna uppgift till CSN om en studerande som har studie hjälp har övergått till en annan skola eller avbrutit sina studier. Om CSN begär det, ska skolan också i övrigt lämna uppgifter till nämnden om en studerande som har tagits in i utbildning som ger rätt till studie hjälp. CSN får meddela närmare föreskrifter om skolornas uppgiftsskyldighet.

Med stöd av 2 kap. 20 § studiestödsförordningen har CSN föreskrivit att elever som är frånvarande från undervisningen på grund av sjukdom på begäran ska kunna styrka sin studieoförmåga (6 kap. 2 § CSNFS 2001:6). Normalt ska ett sådant intyg lämnas in till skolan, som med det som grund avstår från att rapportera till CSN. Eleven kan också skicka in ett läkarintyg till CSN efter det att skolan rapporterat minskad studieomfattning på grund av oanmäld frånvaro. Ett sådant läkarintyg kan utgöra grund för CSN att inte dra in beviljad studie hjälp (se *Läkarintyg*).

Av 9 kap. 4 § CSNFS 2001:6 framgår att skolan ska lämna uppgifter om

1. elever som börjar på eller byter utbildning inom skolan,
2. elever som har annan studietakt än heltid samt elever som har individuell kursstart och/eller kurslut,
3. elever som varit frånvarande mer än 14 kalenderdagar i följd av annat skäl än egen sjukdom, tillfällig vård av barn eller ledighet för vård av närstående, samt
4. antalet studie hjälpsberättigande dagar för elever som studerar på deltid på individuella program i gymnasieskolan.

I 9 kap. 5 § CSNFS 2001:6 anges att uppgifterna ska lämnas på det sätt som CSN och skolan kommit överens om.

Att skolorna är skyldiga att lämna uppgifter till CSN om bland annat elever som har annan studietakt än heltid, till exempel på grund av omfattande olovlig frånvaro, är således reglerat i författning. Däremot är det inte reglerat exakt hur rapporteringen ska gå till. CSN har hittills valt att enbart föreskriva att rapporteringen ska göras på det sätt som skolan och CSN kommit överens om. Orsaken är att skolor ska få rapportera på olika sätt (på papperslistor, via diskett, filöverföring etc.). I stället för att i författning exakt reglera på vilket sätt rapporteringen ska gå till, lämnas information om detta i särskilda elevrapporteringshäften och särskilda skrivelser till skolorna. Inför utformningen av ett nytt administrativt system för handläggningen av studiehjälp (se *Förslag till ny återrapporteringsrutin*) har CSN omfattande kontakter med skolorna för att nå en samsyn om hur rapporteringen i framtiden bör gå till.

Att skolorna måste uppge till CSN frånvarons omfattning och att åtgärder vidtagits för att förbättra närvaron beror på att CSN är beroende av dessa uppgifter i sin myndighetsutövning för att kunna göra en självständig bedömning av om elevens studier ska anses vara av heltids- eller deltidsomfattning.

Den olovliga frånvaron måste ha en viss omfattning

Överklagandenämnden för studiestöd (ÖKS) har prövat ett stort antal ärenden där CSN beslutat att dra in studiehjälpen efter skolornas rapportering om minskad studieomfattning på grund av olovlig frånvaro. ÖKS har därvid anfört: "Om en elev inte deltar i viss undervisning och eleven inte befriats från denna kan frånvaron ha många olika orsaker. Om frånvaron bara avser ett mindre antal timmar kan det inte automatiskt antas att eleven inte bedriver sina studier i övrigt så att det totalt för hans eller hennes del skulle vara fråga om mindre än heltidsstudier."

CSN bedömning utifrån de ärenden som avgjorts i överklagandenämnden är att frånvaron bör uppgå till åtminstone cirka 20 procent av undervisningstiden, för att det ska vara rimligt att anse att eleven inte bedriver sina studier på heltid.

Frånvaro under rapporteringsperioden

Inför varje läsår rapporterar landets skolor till CSN vilka elever de har och när undervisningen ska pågå. På grundval av den uppgiften beviljar CSN studiehjälp. Studiebidraget i studiehjälpen lämnas utan ansökan. Därefter rapporterar skolorna avvikelser från den ursprungliga rapporteringen. Om en elev exempelvis avbryter studierna, byter skola eller är helt frånvarande från undervisningen under mer än 14 kalenderdagar på grund av andra skäl än sjukdom, rapporterar skolan det till CSN. På samma sätt rapporterar skolan till CSN om en elev på grund av omfattande oanmäld korttidsfrånvaro inte längre bör bedömas bedriva sina studier på heltid.

CSN har instruerat skolorna om att denna månadsvisa avvikelserapportering ska avse elevsituationen mellan den 16:e föregående månad till den 15:e innevarande månad, dvs. rapporteringsmånaden.

Innan en rapport görs om minskad studieomfattning på grund av omfattande olovlig frånvaro vidtar skolorna vissa åtgärder för att förbättra närvaron. När en rapport kommer till CSN har därför problemet med bristande närvaro funnits en tid.

Bedömningen av om eleven ska anses bedriva sina studier på heltid och få studiehjälp görs alltid utifrån uppgifter om hur omfattande frånvaron har varit under den rapporterade månaden (16:e föregående månad t.o.m. den 15:e rapporteringsmånaden). Det saknar betydelse hur omfattande frånvaron varit tidigare. Denna praxis får anses fastlagd efter det att ÖKS ändrat tre avgöranden från CSN där den olovliga frånvaron varit omfattande (över 20 %)

tidigare under läsåret, men varit av mindre omfattning (mindre än 20 %) under rapporteringsmånaden. I dessa ärenden har alltså öks funnit att elevernas frånvaro under den rapporterade perioden inte varit så omfattande att studiehjälpen skulle ha dragits in.

Tas det någon hänsyn till orsaken till frånvaron

Om skolan känner till att frånvaron har en särskild orsak, kan man avstå från att rapportera minskad studieomfattning trots relativt omfattande frånvaro. Det kan exempelvis vara fallet om man på skolan vet, eller får in ett intyg om att frånvaron beror på sjukdom. En elev som är utsatt för mobbning eller annan kränkande behandling kan ha svårt att förmå sig att delta i undervisningen i tillräcklig omfattning. Om skolan känner till detta missförhållande är det naturligt och riktigt att man riktar sina insatser till att bekämpa problemet och avstår från att rapportera frånvaron till CSN. Detsamma kan gälla en elev som på av social fobi och ångest att gå till skolan skolkar eller en elev med DAMP-liknande tillstånd och svår dyslexi som har svårt att tolka och analysera information och förstå konsekvenser av sitt handlande.

Olovlig frånvaro kan också vara tillfällig. Även om frånvaron är omfattande en enskild månad, bör den inte rapporteras till CSN. Akuta problem i familjen, att en ung flicka gjort abort och känner sig deprimerad en tid efteråt, kan vara ett par exempel där skolan avstår från att rapportera frånvaron till CSN.

Om skolan inte känner till orsaken till den olovliga frånvaron, eller om man inte anser att förhållandena är tillräckligt allvarliga skäl för frånvaron, kan orsaken komma fram vid den kommunikering CSN gör. Det förekommer att elever av olika skäl inte berättar om sina problem för t.ex. skolsköterskan eller sin mentor. Det förekommer också att det först efter CSN:s beslut framförs hållbara argument för frånvaron, att orsaken anges först i ett överklagande.

Utredning och beslut hos CSN

Av 1 kap. 2 § studiestödslagen framgår att studiestödet, bl.a. studiehjälpen, handhas av CSN. Det är således CSN som utifrån bestämmelserna i studiestödsförfattningarna prövar om en enskild studerande har rätt till studiehjälp och med vilket belopp. Det är också CSN som prövar om utbetalning av den beviljade studiehjälpen ska göras till den studerande.

Av 2 kap. 31 § studiestödsförordningen framgår att CSN får betala ut studiehjälp bara om CSN bedömer att det är styrkt att den studerande bedriver de studier för vilka studiehjälpen har beviljats. Enligt 11 kap. 5 § CSNFS 2001:6 betalas studiehjälp ut när skolan bekräftat att den studerande deltar i undervisningen.

Studiehjälp betalas, enligt 3 kap. 32 § studiestödsförordningen och 11 kap. 4 § CSNFS 2001:6 normalt ut månadsvis i efterskott den sista bankdagen i varje månad till den studerandes föräldrar eller till den studerande själv om han eller hon är myndig.

Utredningsskyldigheten

I 4 och 7 §§ förvaltningslagen finns bestämmelser som ger uttryck för det ansvar en myndighet har för att deras ärenden blir tillräckligt utredda, den s.k. officialprincipen.

I bestämmelserna anges bl.a. följande. Varje myndighet ska lämna upplysningar, vägledning, råd och annan sådan hjälp till enskilda i frågor som rör myndighetens verksamhetsområde. Hjälpen ska lämnas i den utsträckning som är lämplig med hänsyn till frågans art, den enskildes behov av hjälp och myndighetens verksamhet. Varje ärende där någon enskild är part ska handläggas så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att säkerheten eftersätts. Vid handläggningen ska myndigheten beakta möjligheten att själv inhämta upplysningar och yttranden från andra myndigheter om sådana behövs.

Bestämmelserna är tillämpliga i CSN:s ärenden om studiehjälp.

Kommuniceringsskyldigheten

I 17 § förvaltningslagen finns bestämmelser om myndigheternas skyldighet att kommunicera uppgifter i ärenden.

I bestämmelsen anges bl.a. följande. Ett ärende får inte avgöras utan att den som är sökande, klagande eller annan part har underrättats om en uppgift som har tillförts ärendet genom någon annan än honom själv och han har fått tillfälle att yttra sig över den, om ärendet avser myndighetsutövning mot någon enskild. Myndigheten får dock avgöra ärendet utan att så har skett om avgörandet inte går parten emot, om uppgiften saknar betydelse eller om åtgärderna av någon annan anledning är uppenbart obehövliga.

Bestämmelsen är tillämplig i CSN:s ärenden om studiehjälp.

Förhållandet mellan bestämmelserna i studiestödsförfattningarna och i förvaltningslagen

Utredningsskyldigheten

Frågan om CSN:s utredningsskyldighet har prövats av Överklagandenämnden för studiestöd (ÖKS), se t.ex. ÖKS dnr 2002-01335.100-19 (CSN:s dnr 2002-601-3451). ÖKS anmärker att det ankommer på CSN att, innan CSN fattar beslut i ärendet, göra den utredning som behövs för att kunna ta ställning till om det finns skäl att dra in studiehjälpen.

CSN:s bedömning i denna del är följande. Det är CSN:s uppdrag att fatta beslut om rätt till studiehjälp, vilket innebär att CSN också ska göra den utredning som behövs för att kunna ta ställning till om det i ett visst ärendet finns skäl för att dra in studiehjälpen. CSN måste därmed i varje ärende om indragning av studiehjälp dels ta del av den utredning som kan finnas hos skolan och som legat till grund för skolans rapportering, dels bedöma om skolans underlag behöver kompletteras och dels, efter kommunikering med eleven eller dennes vårdnadshavare, ta ställning till vad skolans och eventuellt elevens eller vårdnadshavarens uppgifter ska få för effekt när det gäller rätten till studiehjälp i det enskilda ärendet.

I regeringsbeslutet angående Skolverkets uppdrag anges att många skolor inte rapporterar frånvaro till CSN i enlighet med de föreskrifter som finns. Det är CSN:s uppfattning att skolornas underlag måste kompletteras i relativt stor omfattning för att CSN ska kunna ta ställning till en elevs rätt till studiehjälp. Det är nämligen inte tillräckligt att skolorna rapporterar omfattningen av den oanmälda frånvaron. CSN behöver också uppgifter om skolan har vidtagit åtgärder för att reducera den samt om man varit i kontakt med den omyndige elevens vårdnadshavare för att kunna göra en fullständig prövning av elevens rätt till studiehjälp utifrån bestämmelserna om detta. Om det saknas uppgifter leder det till att CSN:s hantering av studiehjälpen försvåras eller att utredningstiden förlängs.

Att vissa skolor eventuellt avstår från att rapportera frånvaro leder dock inte till att CSN:s hantering av studiehjälpen försvåras eller att utredningstiden förlängs, då CSN inte har någon möjlighet att granska elevens eventuella frånvaro hos skolor som inte rapporterar frånvaro till CSN. Däremot kan det givetvis innebära att vissa elever som är inskrivna i gymnasieskolan kan ta emot studiehjälp trots att de inte studerar eller att studiehjälp utgår med felaktiga belopp. Likaså kan det få till följd att indragning av studiehjälp inte sker med likadana principer över hela landet.

Kommuniceringsskyldigheten

För att CSN ska betala ut studiehjälp måste det vara styrkt att studiehjälpstagaren bedriver de studier som studiehjälpen har beviljats för.

CSN anser det vara styrkt att studier bedrivs och påbörjar utbetalningarna när skolan har bekräftat att den studerande deltar i undervisningen. Skolan skickar i början av varje termin uppgifter till CSN om vilka som har börjat studera på skolan. Den studerande behöver inte själv vidta någon åtgärd för att styrka sina studier. Den bekräftelse skolan lämnar i början av terminen gäller för hela terminen. På grundval av denna rapportering betalar således CSN ut studiehjälp under hela terminen. Om skolan inte bekräftar att en studiehjälpstagare har börjat studera betalar CSN inte ut någon studiehjälp.

Skolan kan inledningsvis bekräfta att en viss studiehjälpstagare börjat studera men herefter rapportera att han eller hon har avbrutit sina studier eller att han eller hon har gått ned i omfattning under heltid. CSN har då alltså först ansett det styrkt att studier påbörjats och funnit att studiehjälp kan betalas ut för hela terminen. Senare får CSN en uppgift som innebär att riktigheten i beslutet om studiehjälp och i styrkandet att studier bedrivs kan ifrågasättas.

I denna situation uppstår frågan hur bestämmelsen i studiestödsförordningen som säger att det ska vara styrkt att studier bedrivs för att studiehjälp ska kunna betalas ut förhåller sig till bestämmelserna om kommunicering i förvaltningslagen.

Frågan har prövats av Överklagandenämnden för studiestöd (ÖKS), se t.ex. ÖKS dnr 2002-01335.100-19 (CSN:s dnr 2002-601-3451). ÖKS konstaterar att förvaltningslagen föreskriver att kommunicering ska ske och att något av de undantag från skyldigheten att kommunicera som finns inte är tillämpliga. ÖKS anmärker slutligen att det ankommer på CSN att, innan CSN fattar beslut i ärendet, göra den utredning som behövs för att kunna ta ställning till om det finns skäl att dra in studiehjälpen.

ÖKS hänvisar i sitt beslut inte till 2 kap. 31 § studiestödsförordningen och av bedömningen framgår således inte hur ÖKS har bedömt förhållandet mellan den bestämmelsen och 17 § förvaltningslagen om kommunicering. Av ÖKS slutsatser framgår emellertid att ÖKS inte har ansett att 2 kap. 31 § studiestödsförordningen innebär något hinder mot fortsatta utbetalningar under den tid ärendet är under utredning och uppgifter hämtas in och kommuniceras.

CSN:s bedömning i denna del är följande. CSN ska verkställa de beslut som myndigheten har fattat. Det finns ingen möjlighet för CSN att fatta interimistiska beslut. När skolan rapporterar att en elev avbrutit sina studier eller gått ned i omfattning är det dels en uppgift som innebär att det kan sättas i fråga om det är styrkt att studier bedrivs och studiehjälp därmed ska betalas ut, dels en uppgift som innebär att beslutet om studiehjälp kan vara fel och eventuellt ska ändras eller upphävas. Eftersom en ändring eller ett upphävande av beslutet går studiehjälpstagaren emot ska uppgifterna kommuniceras innan en sådan ändring kan göras. Till dess ärendet utretts och beslutet ändrats gäller det först fattade beslutet och det ska verkställas i enlighet med sin innebörd. CSN kan därför inte underlåta att verkställa det tidigare fattade beslutet med stöd av 2 kap. 31 § studiestödsförordningen.

Återkoppling från CSN till skolan

Dagens återrapporterings rutiner

CSN bekräftar varje månad vilka uppgifter som skolan lämnat till nämnden (återrapportering). Återrapporteringen görs på en papperslista. Denna lista kan skolan använda som underlag för nästa månads elevrapportering. Underlaget innehåller bl.a. information om elevens namn, personnummer, kurstid och studiernas omfattning. På underlaget meddelar skolan eventuella ändringar om man har en manuell rapporteringsrutin. Har skolan en rutin där man skickar elevrapporteringen via fil till CSN får man ändå återrapporteringen på papper.

Av återrapporteringen till skolan efter det att skolan rapporterat en elevs deltidsstudier kan man se att CSN tagit emot rapporten. Skolan kan alltså se att en utredning pågår. Om CSN inte beslutar i enlighet med skolans rapport eller om Överklagandenämnden för studiestöd ändrar CSN:s beslut efter ett överklagande, ringer CSN:s handläggare till skolan. I det nya systemet kommer detta att framgå av återrapporteringen.

CSN bygger om sitt administrativa system för handläggning av studiehjälp. Utvecklingsarbetet pågår för närvarande och beräknas vara klart i slutet av 2006. En ny elevrapporteringsrutin mellan skolorna och CSN utvecklas och tas i bruk fr.o.m. höstterminen 2007. Utvecklingen av myndighetens nya system är ett omfattande och resurskrävande arbete. Anpassningar i CSN:s nuvarande administrativa system är därför inte rimliga av effektivitets och kostnadsskäl då dessa anpassningar endast gäller under en kortare övergångsperiod.

Förslag till ny återrapporteringsrutin

Den nya rutinen bygger på ett nytt gränssnitt mellan skolorna och CSN. Skolorna skickar månadens rapportering via fil eller registrerar uppgifterna i ett webbformulär. Den nya webbaserade elevrapporteringen möjliggör en digital återrapportering till skolorna. I den nya rutinen kommer elevrapportörerna på skolan att få en personlig användaridentitet med kod.

Man kan sedan logga på sig i det nya gränssnittet. CSN vill ge skolorna följande:

- möjlighet att kontrollera att inrapporterade uppgifter om elevers studieuppgifter har kommit in till och tagits om hand av CSN
- möjlighet att kontrollera att uppgifterna har behandlats rätt
- underlag för kommande månads rapportering
- möjlighet att hjälpa och ge service till sina elever
- Exempel på uppgifter som CSN kan visa i återrapporteringen är bl.a.
  - Personnummer
  - Startdatum
  - Slutdatum
  - Omfattning
  - Meddelandeorsak
  - Studieväg
  - Årskurs
  - Klass
- Status på studiebidragsärendet dvs. var kundens ärende befinner sig i handläggningskedjan.

Den stora förbättringen förutom att informationen blir lättare att söka då den presenteras digitalt är informationen om studiebidragsärendets status. Denna information gör det lättare för skolan att se vad skolans rapportering om olovlig frånvaro har lett till t.ex. att CSN skickat ut en kommunikering p.g.a. olovlig frånvaro eller att utbetalningarna är stoppade.

Presentation av uppgifterna i återrapporteringen digitalt innebär att reglerna om direktåtkomst för tredje man blir aktuella. Enligt CSN:s bedömning, är CSN:s kommande behandling av personuppgifter för utlämnande av personuppgifter till skolorna genom direktåtkomst förenlig med det ändamål för vilket de samlats in.

Emellertid är rättsläget oklart när det gäller myndigheters rätt att själva besluta om behandling av personuppgifter för utlämnande genom direktåtkomst. Regering och riksdag har ansett att utlämnade genom direktåtkomst kan vara integritetskänsligt och att utlämnandet ska vara reglerat i författning¹¹. För CSN:s del finns i dag bestämmelser i författning om utlämnade av personuppgifter till A-kassorna¹² och kommunerna¹³.

Det mesta talar för att ett författningsstöd krävs för direktåtkomsten. CSN överväger därför att begära ett sådant.

Studiehjälpen kan inte stoppas omedelbart efter skolans rapport

Som framgår av avsnittet *Kommuniceringsskyldigheten* kan CSN inte stoppa vidare utbetalningar av studiehjälp direkt när myndigheten tar del av skolans rapport. CSN ska verkställa de beslut som myndigheten har fattat. När skolan rapporterar att en elev avbrutit sina studier eller gått ned i omfattning är det dels en uppgift som innebär att det kan sättas i fråga om det är styrkt att studier bedrivs och studiehjälp därmed ska betalas ut, dels en uppgift som innebär att beslutet om studiehjälp kan vara fel och eventuellt ska ändras eller upphävas. Eftersom en ändring eller ett upphävande av beslutet går studiehjälpstagaren emot ska uppgifterna kommuniceras innan en sådan ändring kan göras. Till dess ärendet utretts och beslutet ändrats gäller det först fattade beslutet och det ska verkställas i enlighet med sin innebörd. CSN kan därför inte underlåta att verkställa det tidigare fattade beslutet med stöd av 2 kap. 31 § studiestödsförordningen.

Nedan följer en kortfattad beskrivning av hur CSN arbetar med skolornas rapporter.

Den 15:e varje månad rapporterar skolorna in de förändringar som skett, t.ex. om en elev avbryter sina studier eller om en ny elev har börjat på skolan. En rapporteringsperiod omfattar tiden mellan den 16:e i föregående månad till den 15:e i innevarande månad. När skolan anser att en elev på grund av omfattande olovlig frånvaro inte längre läser heltid (skolk), meddelar skolan att eleven har ändrad studieomfattning till deltid. Skolan ska rapportera ändrad omfattning från och med den första dagen i rapporteringsperioden. T.ex. kan skolan den 15 maj rapportera ändrad omfattning från den 16:e april.

Samtidigt som skolan rapporterar ändrad omfattning skickar de även med ett underlag som visar vad skolan har gjort för att få tillbaka eleven till heltidsstudier.

CSN har tagit fram ett försättsblad som vi rekommenderar skolorna att använda när de skickar in underlaget. Försättsbladet finns på CSN:s hemsida, www.csn.se. På försättsbladet ska skolan ange elevens namn och personnummer, frånvarons andel av undervisningstiden under rapporteringsperioden, kontaktperson på skolan samt i övrigt vilka uppgifter som redovisas i det bifogade underlaget.

Skolorna redovisar vilka åtgärder man vidtagit innan rapporten till CSN gjordes. De styrker den angivna frånvaroprocenten med intyg t.ex. en grafisk översikt, skickar kopior på anteckningar från elevvärdkonferens och brev till eleven eller vårdnadshavaren samt visar i övrigt vilka åtgärder man vidtagit innan rapporteringen till CSN. Skolan ska kunna visa en dokumenterad ogiltig frånvaro under minst fyra veckor.

Omkring den 20:e i månaden finns skolans rapport i CSN:s datasystem. Handläggaren på CSN undersöker om skolan skickat in det efterfrågade underlaget för rapporten. Om så inte är fallet kontaktas skolan. Underlaget granskas. Om något saknas tar handläggaren kontakt med skolan för att få kompletterande uppgifter. Inget ärende kommuniceras med eleven eller vårdnadshavaren om CSN inte fått in ett tillräckligt underlag från skolan.

---

¹¹ Se bl.a. prop. 2002/03:135, sid. 89, prop. 2000/01:95, sid. 78.

¹² 48 c § lagen (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring och 23 § förordningen (1997:835) om arbetslöshetsförsäkring.

¹³ 16 § lagen (2002:624) om rekryteringsbidrag till vuxenstuderande och 16 § förordningen (2002:620) om rekryteringsbidrag till vuxenstuderande.

Om underlaget är korrekt och CSN anser att frånvaron varit så omfattande att elevens rätt till studiehjälp ska ifrågasättas, skickas en kommunikering till eleven. Med kommunikeringen skickas en kopia av det underlag som skolan skickat till CSN. Eleven/vårdnadshavaren ges 14 dagar att komma in med synpunkter.

Om eleven/vårdnadshavaren har synpunkter på de uppgifter som skolan har lämnat kontaktar CSN skolan för sin fortsatta utredning. Om CSN får kännedom om att eleven har varit sjuk och kan styrka det med läkarintyg, kontaktar CSN skolan och ger besked om att CSN inte kommer att ändra sitt tidigare beslut och därför avser att fortsätta betala ut studiehjälpen. Om eleven/vårdnadshavaren inte meddelar någon invändning till CSN under kommunikeringstiden görs en ändring av det tidigare bifallsbeslutet.

Hur kan eleven få tillbaka studiehjälp

Om CSN beslutat att stoppa vidare utbetalningar av studiehjälp så gäller detta tills vidare. Skolan behöver alltså inte upprepa rapporteringen om olovlig frånvaro månad efter månad så länge den kvarstår.

Om eleven börjar studera på heltid under pågående läsår ska skolan rapportera detta till CSN, som då beslutar att studiehjälp ska lämnas i fortsättningen. Det behövs inga nya ansökningar för att få tillbaka extra tillägg och inackorderingstillägg.

När ett nytt läsår startar får alla elever som avser att studera på heltid studiebidrag. Extra tillägg och inackorderingstillägg måste sökas på nytt varje läsår.

Återbetalning av studiehjälp

När studiehjälpen dras in måste eleven vanligen betala tillbaka den studiehjälp som har lämnats under den tid CSN handlagt ärendet. (se avsnittet *Studiehjälpen kan inte stoppas omedelbart efter skolans rapport*). Om eleven börjar studera på heltid igen under terminen kan CSN låta bli återkravet och i stället avstå från att betala ut motsvarande belopp. Om eleven inte börjar studera på heltid igen kräver CSN vid terminens slut tillbaka den studiehjälp som eleven har fått utan att ha rätt till den. En administrativ avgift på 100 kr ska då enligt 6 kap. 6 § studiestödsförordningen tas ut.

Tillsyn av skolor som inte rapporterar till CSN

Skolverket

Skolverket genomför regelbundet utbildningsinspektioner i alla skolor. I inspektionen granskas att skolorna följer de skolförfattningar som reglerar kunskaper, utveckling och lärande, arbetsmiljö och delaktighet, pedagogisk verksamhet och undervisning, styrningen av verksamheten och kvalitetsarbetet, tillgången till utbildning och omsorg samt resurser. I inspektionen ingår bl.a. att kontrollera att eleverna erbjuds den garanterade undervisningstid de har rätt till enligt författningarna och att skolan kan redovisa hur varje elev har erbjudits sin garanterade undervisningstid. Däremot granskas inte skolornas rapportering av elever som inte studerar på heltid till CSN.

Förutom de regelbundna inspektionerna av skolorna utreder Skolverket anmälningar från föräldrar och elever om missförhållanden i skolan. Den absoluta merparten av dessa anmälningar rör frågor om kränkningar, mobbningsituationer och rätten till särskilt stöd i skolan. Det förekommer även ärenden där elever och föräldrar ifrågasätter om eleven erbjuds sin garanterade undervisningstid. Däremot utreds inte anmälningar som rör skolornas rapportering av elevers frånvaro till CSN.

CSN

Skolorna ska enligt 6 kap. 9 § studiestödsförordningen lämna uppgifter till CSN om studerande som har bytt skola eller som har avbrutit sina studier. Om CSN begär det ska skolorna också lämna andra uppgifter till CSN om studerande som tagits in på utbildningar som ger rätt till studiehjälp. CSN får meddela föreskrifter om skolornas uppgiftsskyldighet.

Att skolorna ska lämna uppgifter till CSN om elever som läser med en annan studietakt än heltid framgår av 9 kap. 4 § punkten 2 Centrala studiestödsnämndens föreskrifter och allmänna råd (CSNFS 2001:6) om studiehjälp.

Prövningen av rätten till studiehjälp är avhängig skolornas rapportering. Om en skola avstår från att rapportera elever som på grund av omfattande otillåten frånvaro inte bör betraktas som heltidsstuderande, saknar CSN kunskap om förhållandet och har inte möjlighet att pröva elevens fortsatta rätt till studiehjälp.

Detta gäller inte bara rapportering om frånvaro. CSN är beroende av rapportering för all prövning av studiehjälp. Som framgår av 6 kap 9 § studiestödslagen och 9 kap. CSNFS 2001:6 ska skolorna rapportera till CSN:

- Vilka utbildningar skolan har.
- Den tid som utbildningen pågår.
- Vilka elever som går på utbildningen.
- Vilka elever som börjar eller avbryter utbildningen.
- Elever som har annan studietakt än heltid.
- Elever som har individuell kursstart.
- Elever som har individuell kurslut.
- Elever som har varit frånvarande mer än 14 kalenderdagar i följd av annat skäl än egen sjukdom, tillfällig vård av barn eller ledighet för närståendevård, samt
- Antalet studiehjälpsberättigande dagar för elever som studerar på deltid på individuella program i gymnasieskolan.

CSN bedömer att myndigheten inte kan ingripa mot de skolor som inte rapporterar elevers frånvaro på föreskrivet sätt i så måtto att ”revisioner” utförs på skolorna och att de föreläggs att utföra rapporteringen. Vidare torde CSN sakna egentliga sanktionsmedel mot skolor som brister i sin rapporteringsskyldighet.

Som framgår av 2 kap. 25 § studiestödsförordningen ska en studerande som har fått studiehjälp anmäla till skolan om han eller hon avbryter sina studier eller byter skola. Skolan ska enligt 6 kap. 9 § studiestödsförordningen rapportera detta till CSN. CSN har haft anledning att överväga åtgärder mot skolor som brustit i sin rapporteringsskyldighet varvid studiehjälp felaktigt har lämnats en eller flera månader efter det att en elev har avbrutit sina studier. Återkrav har riktats mot den enskilde eftersom denne borde ha insett att studiehjälpen betalades ut felaktigt. Orsaken till återkravet är dock helt klart skolans försumlighet. CSN har dock inte vidtagit konkreta åtgärder mot skolan.

När det gäller frågan om indragen studiehjälp på grund av skolk är frågan än mer komplicerad. Dels är det inte lika uppenbart när skolan bör rapportera olovlig frånvaro till CSN som det är om eleven avbryter studierna eller byter skola. Avbrott eller skolbyte är konkreta händelser kring vilka någon bedömning av förhållandena inte behöver göras. Vad gäller omfattande otillåten frånvaro finns ofta olika åsikter om frånvarons omfattning och orsakerna till frånvaron. Eleven eller dennes vårdnadshavare anför ibland skäl till frånvaron som de

anser CSN ska beakta och ifrågasätter ibland också skolornas uppgifter om frånvarons omfattning. För CSN är det inte lika uppenbart att skolan brustit i sin anmälningsskyldighet om de avstår från att rapportera en elev som har varit frånvarande som det är om skolan inte rapporterat ett studieavbrott.

Den konkreta åtgärd som CSN vidtagit för att förmå skolorna att rapportera minskad studieomfattning på grund av skolk och för att åstadkomma likformig hantering vid alla skolor är att upplysa skolorna om vilka regler som gäller och deras skyldighet att rapportera frånvaron. Skrivelser har skickats till skolorna åren 1993, 1994, 1995, 1997, 1998, 2001, 2003 och 2004.

Justitieombudsmannen (JO)

JO har hittills inte granskat skolornas rapportering av elever som inte studerar på heltid till CSN enligt studiestödsförordningen och CSN:s föreskrifter. Det kan dock enligt uppgifter från JO tänkas tre hypotetiska fall där JO skulle kunna göra en sådan granskning.

De två första fallen avser anmälningar till JO. En förälder anmäler att skolan inte har följt bestämmelserna eftersom de inte har rapporterat hennes sons ogiltiga frånvaro till CSN. Ett annat fall är en anmälan från en förälder som påstår att skolan gör en slumpmässig rapportering av ogiltig frånvaro till CSN. Vissa elever med stor ogiltig frånvaro rapporteras inte medan andra elever med lika stor frånvaro rapporteras. Det tredje fallet avser JO:s eget initiativ att inspektera en gymnasieskola. JO kan då övergripande granska hur skolorna handlägger rapporteringen av ogiltig frånvaro till CSN¹⁴.

Behov av lättfattlig information

Behov av information på annat språk än svenska vid kommunikering

Det finns med all säkerhet mottagare av CSN:s kommunikeringar och beslut som inte behärskar svenska språket tillräckligt väl för att förstå det myndigheten skriver.

För personer som har bristande kunskaper i svenska skulle förstås det bästa vara att CSN även erbjöd utskick på andra språk. En förutsättning för att det ska kunna genomföras är att CSN har kännedom om vilka språk varje individ behärskar. Det är högst tveksamt om CSN har rätt att vare sig efterforska eller registrera det. De omfattande resurser i form av tid och annat (anpassade system, översättningar, förfrågningar etc.) som sådana insatser skulle kräva är ett annat argument emot en sådan individanpassad lösning i nuläget.

Det är tänkbart att CSN istället skulle kunna komplettera kommunikeringen med en kortfattad information på lätt svenska, där mottagaren uppmanas att kontakta CSN om han eller hon behöver få informationen översatt eller önskar samtala med någon på sitt eget språk. Förutsättningarna för och konsekvenserna av en sådan förändring måste dock utredas ytterligare.

---

¹⁴ Telefonsamtal 2005-06-30 med Jonathan Wahlberg hos JO.

Referenser

Offentligt tryck

Bet. 1998/99:Ubu3 *Gymnasieskolan*.

Prop. 1997/98:169 *Gymnasieskola i utveckling - kvalitet och likvärdighet*.

Prop. 2000/01:95 *Lag om vägtrafikregister, m.m.*

Prop. 2002/03:135 *Behandling av personuppgifter inom socialförsäkringens administration*.

SOU 1992:94 *Skola för bildning*.

SOU 2003:103 *Sekretess i elevernas intressen*.

Utkast till lagrådsremiss med *Förslag till ny skollag m.m.* U2005/5584/S.

Lagar

Skollagen (1985:1100).

Förvaltningslagen (1986:2223).

Lag (1997:238) om arbetslöshetsförsäkring.

Studiestödslagen (1999:1395).

Lag (2002:624) om rekryteringsbidrag till vuxenstuderande.

Förordningar

Gymnasieförordningen (1992:394).

Förordning (1997:835) om arbetslöshetsförsäkring.

Studiestödsförordningen (2000:655).

Förordning (2002:620) om rekryteringsbidrag till vuxenstuderande.

Föreskrifter och allmänna råd

Centrala studiestödsnämndens föreskrifter och allmänna råd (CNSFS 2001:6) om studiehjälp.

Litteratur

CNS:s rapport *Närvarorapportering för studiehjälp*, 2004.

Martin Karlberg och Knut Sundell, SKOLK, *Sund protest eller riskbeteende*,

FoU rapport 2004:1, Socialtjänstförvaltningen, 106 64 Stockholm.

Hellner och Malmqvist, *Förvaltningslagen med kommentarer*, Norstedts Juridik Ab, 2003.

Hilborn och Reuterfors-Mattsson, *Handläggning och dokumentation i förskoleverksamhet, skola och skolbarnsomsorg*, Kommentus Förlag, 2002.

Skolverket

www.skolverket.se